

Кернякевич-Танасійчук Ю. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового, екологічного та аграрного права
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

АКТИ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ В СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

ACTS OF THE JUDICIAL AUTHORITIES IN THE SYSTEM OF SOURCES OF THE CRIMINAL-EXECUTIVE POLICY OF UKRAINE

У статті розглядається питання актів органів судової влади в системі джерел кримінально-виконавчої політики України. Аналізуються окремі рішення Конституційного Суду України, постанови Пленуму Верховного Суду України та рішення Європейського суду з прав людини. Визначається роль актів органів судової влади в системі джерел кримінально-виконавчої політики України.

Ключові слова: джерела кримінально-виконавчої політики, акти органів судової влади, рішення Конституційного Суду України, постанови Пленуму Верховного Суду України, рішення Європейського суду з прав людини.

В статье рассматривается вопрос актов органов судебной власти в системе источников уголовно-исполнительной политики Украины. Анализируются отдельные решения Конституционного Суда Украины, постановления Пленума Верховного Суда Украины и решения Европейского суда по правам человека. Определяется роль актов органов судебной власти в системе источников уголовно-исполнительной политики Украины.

Ключевые слова: источники уголовно-исполнительной политики, акты органов судебной власти, решения Конституционного Суда Украины, постановления Пленума Верховного Суда Украины, решения Европейского суда по правам человека.

The article deals with the issue of acts of judicial authorities in the system of sources of the criminal-executive policy of Ukraine. Some decisions of the Constitutional Court of Ukraine, resolutions of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine and decisions of the European Court of Human Rights are analyzed. The role of the judiciary's acts in the system of sources of the criminal-executive policy of Ukraine is determined.

Key words: sources of the criminal-executive policy, acts of the judicial authorities, decisions of the Constitutional Court of Ukraine, resolutions of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine, decisions of the European Court of Human Rights.

Постановка проблеми. Джерелами кримінально-виконавчої політики є результати діяльності органів державної влади, які наділені відповідними функціями й повноваженнями з боку держави та які проявляються, як правило, у відповідних актах, що мають нормативний, тобто загальнообов'язковий, характер [1, с. 258].

Основними джерелами кримінально-виконавчої політики Української держави (як представниці романо-германської правової системи) є нормативно-правові акти. Крім нормативно-правових актів, у систему джерел кримінально-виконавчої політики України входять акти окремих органів судової влади.

Метою статті є визначення місця актів органів судової влади в системі джерел кримінально-виконавчої політики України та здійснення їх аналізу.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає О.В. Демідова, крім традиційних джерел кримінально-виконавчого права (загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права й міжнародних договорів, Конституції, законів і підзаконних нормативно-правових актів), у системі джерел кримінально-виконавчого права доцільно виділяти й дискусійні джерела (рішення Європейського Суду з прав людини, рішення Конституційного Суду, постанови Пленуму Верховного Суду) тощо [2, с. 42]. Зважаючи на те що джерела кримінально-виконавчого права паралельно є джерелами кримінально-виконавчої політики, дискусійні джерела кримінально-ви-

навчого права – названі вище акти органів судової влади – підлягають розгляду як джерел кримінально-виконавчої політики України.

На підтримку заслуговує позиція П.Л. Фріса, який стверджує, що, виходячи з місця та ролі Конституційного Суду України (далі – КС України) в системі державних органів, які визначено розділом XII Конституції України, його рішення мають обов'язковий характер для всіх органів, організацій і громадян. Даючи тлумачення з тих чи інших питань, КС України часто визначає напрями та межі кримінально-правової політики, які мають вирішальне значення [3, с. 67]. Можна зробити висновок, що рішення КС України є джерелами кримінально-виконавчої політики, оскільки як кримінально-правова, так і кримінально-виконавча політика є взаємопов'язаними складовими частинами одного політико-правового явища – «політики у сфері боротьби зі злочинністю».

Безпосереднє значення для кримінально-виконавчої політики мають:

– рішення КС України від 26 лютого 1998 р. у справі за конституційними поданнями народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про вибори народних депутатів України), яким визнано неконституційним положення Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 24 вересня 1997 р. [4], відповідно до якого обмежується здій-

снення виборчих прав засуджених, а саме: здійснення виборчого права зупиняється для осіб, які за вироком суду перебувають у місцях позбавлення волі, – на час перебування в цих місцях. Цим рішенням КС України фактично відновлено активне виборче право засуджених, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі;

– рішення КС України від 22 травня 2008 р. у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 65 розділу I, пунктів 61, 62, 63, 66 розділу II, пункту 3 розділу III Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» і 101 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 67 розділу I, пунктів 1–4, 6–22, 24–100 розділу II [5], яким фактично скасовано закон, що знімав обмеження щодо кількості посилок і передач для засуджених. Цим рішенням КС України обмежена кількість посилок і передач, яку може отримувати засуджений [6].

Джерелами кримінально-виконавчого права та кримінально-виконавчої політики є також і *постанови Пленуму Верховного Суду України*. Як зазначає Л.Г. Матвеева, постанови Пленуму Верховного Суду України, які роз'яснюють питання судової практики, заповнюють істотні прогалини в законодавстві і є, по суті, джерелами права, основою для вирішення судами багатьох справ. Роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, формально не створюючи нових норм права, разом із тим фактично мають обов'язкову силу [7, с. 104].

Серед постанов Пленуму Верховного Суду України, які належать до джерел кримінально-виконавчої політики України, можемо назвати:

– «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 р. № 7;

– «Про практику призначення військовослужбовцям покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні» від 28 грудня 1996 р. № 15;

– «Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну покарання більш м'яким» від 26 квітня 2002 р. № 2;

– «Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості» від 26 грудня 2003 р. № 16;

– «Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі» від 26 березня 1993 р. № 2;

– «Про практику застосування судами України законодавства у справах про порушення правил адміністративного нагляду» від 28 березня 1986 р. № 3;

– «Про практику застосування судами законодавства про звільнення від відбування покарання засуджених, які захворіли на тяжку хворобу» від 28 вересня 1973 р. № 8 [8].

Окреме місце в системі джерел кримінально-виконавчої політики посідають *рішення Європейського суду з прав людини* (далі – ЄСПЛ).

Як стверджує В.О. Сердюк, рішення ЄСПЛ можна вважати офіційною формою роз'яснення основних (невідчужуваних) прав кожної людини, закріплених і гарантованих Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., яка є частиною національного законодавства, у зв'язку з цим – джерелом законодавчого правового регулювання і правозастосування в Україні [9, с. 64]. Крім того, ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. передбачає застосування під час розгляду справ Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. та практики ЄСПЛ як джерела права [10].

Аналіз практики ЄСПЛ у сфері кримінально-виконавчих відносин свідчить, що найбільше подається скарг щодо неналежних умов тримання засуджених у місцях позбавлення волі. Це, як правило, скарги на порушення ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., яка передбачає, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.

У рамках цього виду скарг заявники посилаються на такі порушення: недопустимі санітарні умови (задуха, відсутність денного світла, відсутність умов для прийняття душу, порушення санітарних норм площі на одного засудженого тощо); незадовільні матеріально-побутові умови (недостатня кількість спальних місць, шаф, відсутність перегородок, які відділяють туалет від житлової частини камери); ненадання своєчасної медичної допомоги або її низька якість; погані умови транспортування до судових органів [2, с. 58–59].

Рішення по цих категоріях скарг є джерелами кримінально-виконавчої політики.

Прикладів таких рішень ЄСПЛ як проти України, так і проти інших держав чимало. Наведемо окремі з них.

У рішенні ЄСПЛ у справі «Полторацький проти України» зазначено, що з особливою тривогою Суд сприйняв той факт, що заявник разом з іншими засудженими двадцять чотири години на добу були зачинені в камерах, у яких був досить обмежений життєвий простір, вікна камер були зачинені так, що природне освітлення не потрапляло, що не було передбачено можливості мати прогулянки й майже не було можливості зайняти себе якоюсь діяльністю або мати контакт з іншими людьми. У результаті суд зазначив, що утримання заявника в неприйнятних умовах такого роду становило поводження, що принижує гідність, у супереччя ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. [11].

У рішенні ЄСПЛ у справі «Гавула проти України» встановлено порушення ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. у зв'язку з умовами тримання в СІЗО м. Києва. Суд визнав обґрунтованість скарг заявника. Серед них були такі: у камері № 40, у якій ув'язнений утримувався майже два роки, на нього припадало близько

1,4 кв. м. жилої площі, був наявний грибок на стелі; камера № 167 була заражена клопами [12].

У рішенні ЄСПЛ у справі «Горбатенко проти України» встановлено порушення ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. у зв'язку з умовами тримання в СІЗО м. Харкова й м. Дніпропетровська. До відповідних висновків Суд дійшов, підкріплюючи свої висновки результатами візитів до обох СІЗО у 2009 (Дніпропетровськ) і 2011 (Харків) рр. Серед проблем, які посприяли прийняттю рішення, були наявність паразитів і навіть щурів у СІЗО м. Харкова, недостатність освітлення, перенаповнення камер, неналежний доступ до води та незадовільність інших гігієнічних умов [12].

У рішенні ЄСПЛ у справі «Коберник проти України» встановлено порушення ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. у зв'язку з умовами тримання в СІЗО м. Луганська. Порушення сталося через недо-

статню житлову площу (близько 1,5 кв. м. на одну особу); погане відділення туалету від решти камери, оскільки перегородка була висотою в півтора метра, що не забезпечувало достатній рівень приватності; неналежна вентиляція та незадовільність санітарних умов [12].

Висновки. Отже, до актів органів судової влади, які є джерелами кримінально-виконавчої політики України, належать, по-перше, рішення Конституційного Суду України, які мають нормативний характер і є обов'язковими до виконання; по-друге, постанови Пленуму Верховного Суду України, які заповнюють прогалини в законодавчому регулюванні, зокрема, кримінально-виконавчих відносин; по-третє, рішення Європейського суду з прав людини, які покликані здійснювати вплив на кримінально-виконавчу систему шляхом відновлення порушених прав засуджених і приведення умов відбування покарань до європейських стандартів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кернякевич-Танасійчук Ю.В. Форми (джерела) кримінально-виконавчої політики України. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей. Випуск 39. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2015. С. 257–269.
2. Демидова О.В. Дискуссионные источники уголовно-исполнительного права России: монография. Воронеж: ФКОУ ВПО Воронежский институт ФСИН России: Науч. кн., 2015. 186 с.
3. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика України: дис. ... докт. юрид. наук. Київ, 2005. 440 с.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про вибори народних депутатів України) від 26 лют. 1998 р. № 1-рп/98. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-98> (дата звернення: 17.02.2018).
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 65 розділу I, пунктів 61, 62, 63, 66 розділу II, пункту 3 розділу III Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» і 101 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 67 розділу I, пунктів 1–4, 6–22, 24–100 розділу II Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (справа щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України) від 22 трав. 2008 р. № 10-рп/2008. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-08> (дата звернення: 17.02.2018).
6. Резюме проблем кримінально-виконавчої системи України щодо прав засуджених. URL: <http://khpg.org/pda/index.php?do=print&id=1239720218> (дата звернення: 17.02.2018).
7. Матвеева Л.Г. Акти тлумачення Пленуму Верховного Суду України. Актуальні проблеми держава і права. 2003. Вип. 21. С. 100–105.
8. Постанови Пленуму Верховного Суду України. 1972–2004: офіц. вид. / за заг. ред. В.Т. Маляренка. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. Том 2. 320 с.
9. Сердюк В.О. Проблеми правореалізації судової правотворчості в Україні. Порівняльно-аналітичне право. 2013. № 3-2. С. 63–66.
10. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 19.02.2018).
11. Полторацький проти України: Рішення Європейського суду з прав людини в справі за заявою від 29 квіт. 2003 р. № 38812/97. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1075311233> (дата звернення: 19.02.2018).
12. Човган В. Виконання рішень Європейського суду з прав людини у пенітенціарній сфері (2013–2014 роки). URL: <http://khpg.org/index.php?id=1435471096> (дата звернення: 19.02.2018).